

Дмитренко В. І.,

доктор філологічних наук, професор
кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна.
dmytrenko1818@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8364-014X>

СУЧАСНІ ПРОЄКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕМИ У ТВОРЧОСТІ О. КУПРІНА

Постановка проблеми. Розширення географічних меж сприйняття літературного феномену провокує вивчення творчості митця, спадщина якого є надбанням однієї культури у зв'язках чи в контексті культури іншої. Особливо в тому випадку, коли генетично-контактні зв'язки є очевидними. Життєвий і творчий шлях російського письменника О. Купріна тісно пов'язаний з нашою державою. Творча спадщина письменника є значною і за обсягом, і за змістом. Його проза – яскрава сторінка російської літератури кінця XIX – початку XX століття. Письменника називали вправним майстром слова, високо цінували колеги, серед яких І. Бунін, Максим Горький, Л. Толстой, А. Чехов. Образи, створені письменником, надзвичайно різноманітні й пов'язані зі значною кількістю прошарків тогочасного суспільства, оголюючи спектр тогочасних проблем. Географія перебування митця в Україні охоплює всю територію: Донбас, центральну Україну, Полісся, Одесу, Крим та ін. Усі ці регіони представлені й художньо осмислені у творах митця. Сучасна політична ситуація актуалізує й надає нових вимірів інтерпретації творів письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Купрін був досить „незручним” для влади письменником як у царській Росії (належав до антиурядового літературного табору), так в радянський час (у кінці жовтня 1919 року разом з залишками розбитої Північно-Західної армії Юденича виїхав із Росії, тривалий час жив у Франції й писав антибільшовицькі статті). Одним із перших досліджень з цієї теми є публікація фінського дослідника Ф. Хельмана [10]. Тому його творчість стала активно вчатись лише після смерті Й. Сталіна. Першим дослідником став близький друг письменника Ф. Батюшков. З 1956 року активно почали з'являтися монографічні дослідження В. Афанасьєва, П. Беркова, Ф. Кулешова, А. Волкова, Л. Крутікової та ін. Сьогодні, на жаль, відсутні новітні ґрунтовні наукові праці про творчість О. Купріна, особливо з новітніх літературознавчих позицій, як і більшості інших класиків. Соціально незаангажована рецепція особистості й творчості

письменника представлена лише в автобіографічній книзі Ніни Берберової «Холодна осінь. Іван Бунін в еміграції (1920–1953)». У ній чимало місця приділено російському літературному середовищу, особливо в еміграції й особі О. Купріна. Однак нове прочитання творчості О. Купріна продовжує залишатися актуальною проблемою у вітчизняному й зарубіжному літературознавстві. Найновіші дослідження датуються початком цього століття. Можна виділити дисертацію російської дослідниці Л. Єфименко „Публіцистика О. І. Купріна (проблеми жанрової своєрідності” (2003), Т. Пчолкіної „Автор і герой в художньому світі О. І. Купріна” (2006). Компаративний аспект творчості О. Купріна сповнений значної кількості лакун. Слід відмітити публікацію В. Слободяника „Україна у творчості Купріна”, яка намітила основні аспекти репрезентації української теми у творчості російського письменника. Інтерпретація творів письменника з позицій сучасності на часі.

Мета статті. Осмислення інтерпретації теми України у творчості О. Купріна з позицій сучасності, звернення до тематики й проблематики творів письменника з описами українських типів і місцевості для усвідомлення значення й актуальності творчості О. Купріна для сьогодення.

Методика дослідження. У публікації задіяні описовий та узагальнюючий методи дослідження, які застосовано під час аналізу сторінок біографії О. Купріна пов'язаних з Україною. Культурно-історичний та біографічний методи сприяли з'ясуванню впливу суспільного й культурного середовища на тематику й проблематику творів письменника. Елементи герменевтичного й інтертекстуального методів були задіяні під час аналізу художніх творів митця. Засадничими стали монографічні дослідження О. Волкова [1], Ф. Кулешова [3]. та О. Полукошко [7]. Важливою для дослідження стала рецепція аналізованої проблеми в публікації В. Слободяник [8].

Виклад основного матеріалу. Співвіднесеність життя і творчості у творах О. Купріна завжди досить висока. Митець прагнув передати в художньому тексті стихію життя й першооснови буття. Його твори претендують на особливе осмислення та інтерпретацію категорії наслідування життя (*mimesis*) і, тим самим, на своєрідний вимір і постановку проблеми співвіднесеності автобіографічних життєвих реалій і творчості. У його текстах втілюється багатющий і різномірний життєвий досвід, пов'язаний як з повсякденним життям, так і екстремальними ситуаціями: дружба з Балаклавськими рибалками і участь в їх небезпечному рибальському промислі, занурення в «первісну» поліську природу і знайомство з поліськими селянами і їх звичаями, політ на повітряній кулі, спуск на морське дно, захоплення коридом і цирком. Купрін був наїзником в цирку, кримінальним репортером і професійним військовим. Список може бути продовжений.

В Україні О. Купрін пробув чимало часу для того, щоб бути обізнаним з тогочасною ситуацією й проблемами. У його першому

опублікованому творі „Останній дебют” (1889) молода акторка закінчує життя самогубством під час спектаклю. Праобразом героїні стала харківська актриса Є. Кадміна, яка пішла з життя в такий спосіб у 1881 році. У 1890 році, після навчання, О. Купрін був розподілений до 46-го Дніпровського піхотного полку, що був розквартирований на Поділлі (Проскуров (тепер – Хмельницький), Гусятин, Волочиськ). Волочиськ упізнаваний у його оповіданнях „Дізнання” (1894), „Жах” (1896), „Маріанна” (1896). Подіями тогочасного побуту письменника сприяли також написання оповідань „Прапорщик армійський”, „3 вулиці”, „До слави”, „Напівбог”, повісті „Поєдинок” [9].

У 1894 році, після звільнення з військової служби, він їде до Києва, де починає співпрацювати з київськими, а пізніше з житомирськими й одеськими періодичними виданнями. Друкується в газетах „Київське слово”, „Волинь (Житомир)”, „Одеські новини” та ін. Він пише передові статті, фейлетони, судової хроніки, нариси, театральні рецензії та ін., тобто твори дуже широкого періодичного жанрового діапазону. Чимало з них були надруковані під псевдонімами, тому до цього часу не зібрана повністю публіцистика письменника.

Перебування в Києві вплинуло й на активізацію його творчої діяльності. Враження від знайомства з містом та його мешканцями, представлені в газетних публікаціях, стали матеріалом для збірки „Київські типи”. До неї увійшла частина нарисів, уже надрукованих у тогочасній періодиці. Більшість оповідань збірки були написані в будинку на розі вулиці Сагайдачного й Боричевського Току, де він два роки знімав дешеву мебльовану кімнату при готелі „Дніпровський торг”, що на Поштовій площі. Збірка стала своєрідним підсумком його діяльності як публіциста. У ній представлені своєрідні портрети киян, різні за поведінкою й звичками, але, на думку письменника, достойні уваги не залежно від суспільного чи фінансового стану. Тут окреслено типові фігури представників різних соціальних категорій. Це і лікар, і студент, і художник, і пожежник, і лжесвідок, а також представники київського дна. Письменник намагається типізувати змальованих ним мешканців Києва в такий спосіб утворюючи загальне полотно тогочасного міста, а точніше, його zdegradованих мешканців. Змальовані ним типи злодіїв (марквіхер, скок, бугайщик, шніфер та ін.) свідчать про неабияку обізнаність автора з тим світом. Є в його новелах і такий тип злодія як Стрілок, пізніше романтизований Ільфом і Петровим, які, між іншим, писали свій роман „Золотий тілець” в Україні, у м. Старобільську. Автор звернувся й до образу бенефіціанта, того, хто надає місце для азартних ігор і має з цього зиск. Ця збірка письменника ще потребує дослідження з художньо-естетичних позицій.

Поїздка на Донбас навесні 1896 року в якості кореспондента стала продуктивною для подальшої творчості митця. О. Купрін оглядає ливарні, рейкопрокатні заводи, знайомиться з доменною й мартенівською справою, спускається в шахти, прагне якомога більше наблизитись до важкої праці донбаських робітників. Нариси, написаних на матеріалах

поїздки, передають не тільки гарячковий темп прогресу, який змінив донецькі степи, а й каторжну працю робітників, які працюють в нелюдських умовах.

З Донбасу письменник привіз не тільки нариси й чимало оповідань, а й ідею повісті „Молох” (1896), яка принесла йому популярність. Повість порушила проблему фізичного й морального насильства над особистістю за умов російського капіталізму. В. Слободяник зазначає: „Кровожадбному божеству древніх фінікійців Молоху – уподібнює письменник сучасний капіталізм, в жертву якого щогодинно приносяться сили, здоров'я, життя тисяч і тисяч людей. Все це триває й донині, якщо переглянути цифри загиблих у шахтах України” [8]. Сьогодні проблеми Донбасу загострилися ще з більшою силою і твори О. Купріна набувають нової актуальності.

„Поліський цикл” письменника також має автобіографічне підґрунтя. Його поява пов'язана з піврічним перебуванням письменника на Рівненщині, куди він поїхав на запрошення товариша, який написав, що в цьому краю можна успішно вирощувати махорку-сріблянку. Він прибув до с. Казимирки (нині с. Кузьмівка Сарненського району Рівненської області). Махорочний бізнес виявився невдалим, проте враження, отримані від поїздки, стали основою для нових творів письменника. Вони склалися в новий цикл. До циклу „Полісся” увійшли твори: „На глухарів”, „Лісова глушина”, „Сріблястий вовк”, „Конокради”, „Запечатані немовлята”, „Олеся”. До першого оповідання О. Купрін навіть додав невеличкий українсько-російський словник, а повість „Олеся” має підзаголовок „Із спогадів про Волинь”. Повість є своєрідним гімном кохання. Є припущення, що героїня твору мала реальний прототип – місцеву красуню-чаклунку Соломію [9], яка прожила до 1954 року. У літературно-етнографічному музеї села й сьогодні зберігається чимало експонатів, які пов'язані з перебуванням О. Купріна. Більшість імен персонажів своїх творів з „Поліського циклу” письменник не змінював, і в такий спосіб увіковічив предків нинішніх мешканців. Помер О. Купрін за день до свого 68-ліття, як напроорокувала йому Мануйлиха: „Якщо в шістдесят сім не помреш, то...” [6, с. 324].

Повість „Олеся” є одним із кращих творів О. Купріна. Природне благородства й краса незвичайної дівчини полонили молодого письменника-росіянина, який приїхав до Полісся з метою віднайдення матеріалу для своєї письменницької діяльності. Твір побудований на антитезі. У ній протиставляються дві особистості. Олеся – цілісна, самобутня, вільна натура, не пов'язана жодними соціальними умовами і заборонами, які, на жаль, існують для Івана Тимофійовича, її коханого. Молодий письменник пов'язаний з певним соціальним середовищем і обмежений його законами. Він – егоїст по натурі, робить боляче іншим людям, привносить в їх життя порожнечу й розчарування. Олеся – дитя, виплекане матір'ю-природою, неосвічена, «відьмака». Дівчина виросла в лісі, далеко від суспільної фальші й здатна на справжнє, щире почуття, але панич не може зрозуміти любов дівчини.

Для її коханого думка суспільства важливіша. Хоча поява Олесі в житті Івана Тимофійовича змінює його існування. Вони покохали одне одного, але їх почуття дуже різняться. Івана Тимофійовича вабила краса, ніжність, жіночість і наївність Олесі: «Самобытная, свободная натура, ум детски невинный, но не лишённый лукавого кокетства красивой женщины» [6, с. 340]. На відміну від Олесі він відчув лише потяг до красивої, неординарної дівчини, який він поплутав з любов'ю. Українська дівчина довірилась росіянину, який не зміг оцінити чистоту її почуттів і зрадив. Він загалом був сам не здатен на високі почуття, а тим більше оцінити їх щодо іншої людини. Як по-сучасному це звучить у більш ширших проекціях. Російський письменник, який був добре знайомий з особливостями українського менталітету опосередковано частково спрогнозував нинішню ситуацію.

Пов'язана біографія О. Купріна й з містом Суми, де він де який час працював актором у драматичній трупі В. Вікторова. У 1909 році письменник певний час разом із родиною жив у Житомирі, де мешкала його рідна сестра Зінаїда. Ностальгією за містом сповнені листи письменника до сестри, написані в еміграції. Тут О. Купрін почав писати „Яму”. Друга частина „Ями” та чимало інших творів були написані в Одесі, куди родина Купріних виїхала з Житомира.

О. Купрін певний час жив у Криму й мріяв про життя там тривалий час, але став очевидцем розстрілу матросів на крейсері „Очаков” і під враженням написав нарис „Події в Севастополі” (1905). За це письменника офіційно вигнали з міста, а пізніше притягли до кримінальної відповідальності (У Житомирі йому довелося просидіти за це десять днів під домашнім арештом). Крим у творчості письменника репрезентує збірка новел „У Криму: збірка повістей і оповідань”.

Висновки. Отже, відображення у творчості О. Купріна української дійсності тісно пов'язано з його життєвим шляхом. Тривале перебування письменника в Україні сприяло його активному зверненню до української теми. Для письменника українська дійсність стала невичерпним джерелом натхнення. Українська тематика охоплює значну частину його творчого надбання й представлена досить різнопланово й широко в географічному плані. У його творах представлені Донбас, центральна Україна й Полісся. Актуальності проблем, порушених О. Купріним ще в позаминулому столітті, сьогодні є незаперечною. Особливо символічно й по-сучасному прочитається сьогодні повість О. Купріна „Олеся”. У якій щирі й високі почуття української дівчини були зражені письменником-росіянином.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень убачаємо у висвітленні особливостей репрезентації теми Донбасу у творчості О. Купріна.

Список використаної літератури

1. Волков А. А. А. И. Куприн. Творчество писателя. Москва: Художественная литература, 1987. 231 с. **2. Гупало С.** Слідами Олесі.

ZN.UA. 2006. № 28. 6 жовтня. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/slidami_olesi.html. **3. Кулешов Ф. И.** Творческий путь А. И. Куприна 1907–1938. Минск, 1987. 317 с. **4. Куприн А. И.** Собрание сочинений. *Собр. соч.: в 9 т.* Москва: Художественная литература, 1971. Т. 1. 512 с. **5. Куприн А. И.** Собрание сочинений. *Собр. соч.: в 9 т.* Москва: Художественная литература, 1970. Т. 2. 512 с. **6. Куприн А. И.** Собрание сочинений. *Собр. соч.: в 9 т.* Москва: Художественная литература, 1971. Т. 9. 336 с. **7. Полукошко О. Ю.** Тема одиночества в интерпретации А. И. Куприна. *Человек говорящий, пишущий, читающий в литературе: сб. науч. ст.: в 2 ч.* Ч. 2. Гродно: ГрГУ, 2008. С. 267–274. **8. Слободяник В.** Україна у творчості Купріна. *Персонал плюс*. 2012. № 22 (479). 30 травня – 5 червня. URL: <http://www.personal-plus.net/479/9278.html>. **9. Усенко П. Г.** Купрін Олександр Іванович. [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*. Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. Київ: Вид-во „Наукова думка”, 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kuprin_O. **10. Хеллман Б.** Александр Куприн против советской власти: (Хельсинские статьи 1919–1921 гг.). *Российский литературоведческий журнал*. 1994. № 4. С. 138–142.

References

1. Volkov, A. A. (1981). A. I. Kuprin. *Tvorchestvo pisatelya* [A. I. Kuprin. Creativity of the writer]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura [in Russian]. **2. Gupalo, S.** (2006). Sledami Olesi [In the footsteps of Olesya]. *ZN.UA*. № 28. 6 zhovtnia. Retrieved from https://zn.ua/ukr/SOCIUM/slidami_olesi.html [in Ukrainian]. **3. Kuleshov, F. I.** (1987). *Tvorcheskij put' A. I. Kuprina 1907–1938* [The creative path of A. I. Kuprin 1907–1938]. Minsk [in Russian]. **4. Kuprin, A. I.** (1971). *Sobranie sochinenij* [Collected works]. *Sobr. soch.: v 9 t.* – *Collected works: in 9 v.* Vols. 1. Moscow: Hudozhestvennaya literatura [in Russian]. **5. Kuprin, A. I.** (1971). *Sobranie sochinenij* [Collected works]. *Collected works: in 9 v.* – *Collected works: in 9 v.* Vols. 2. Moscow: Hudozhestvennaya literatura [in Russian]. **6. Kuprin, A. I.** (1971). *Sobranie sochinenij* [Collected works]. *Collected works: in 9 v.* – *Collected works: in 9 v.* Vols. 9. Moscow: Hudozhestvennaya literatura [in Russian]. **7. Polukoshko, O. Yu.** (2008). Tema odinochestva v interpretacii A. I. Kuprina [The theme of loneliness as interpreted by A. I. Kuprin]. *Chelovek govoryashchij, pishushchij, chitayushchij v literature: zb. nauch. st.: v 2 ch.* – *The person speaking, writing, reading in literature: a collection of scientific articles: in 2 v.* Vols. 2. Grodno: GrGU [in Russian]. **8. Slobodanyk, V.** (2012). Ukraina u tvorchosti Kuprina [Ukraine in Kuprin's work]. *Personal plus – Staff plus*, 22 (479), 30 travnia – 5 chervnia. Retrieved from <http://www.personal-plus.net/479/9278.html> [in Ukrainian]. **9. Usenko, P. H.** (2008). Kuprin Oleksandr Ivanovych [Kuprin Alexander Ivanovich]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*. Vols. 5: Kon – Kiu. Kyiv: Vyd-vo „Naukova dumka”. [Elektronnyi resurs]. Retrieved from

http://www.history.org.ua/?termin=Kuprin_O [in Ukrainian]. **10. Hellman, B.** (1994). Aleksandr Kuprin protiv soverskoj vlasti: (Hel'sinskie stat'i 1919–1921 gg.) [Alexander Kuprin against the Soviet regime: (Articles of Helsinki 1919–1921)]. *Rossiiskij literaturovedcheskij zhurnal – Russian literary journal*, 4, 138-142 [in Russian].

Дмитренко В. І. Сучасні проєкції української теми у творчості О. Купріна

Стаття актуалізує особливості рецепції України у творчості О. Купріна. Тривале перебування письменника в Україні сприяло його активному зверненню до української теми. Українська тематика охоплює значну частину його творчого надбання й представлена досить різнопланово. Дивним чином склалося так, що тематика його творів географічно торкається усіх частин нашої держави: Донбасу, центральної частини України й Полісся. У його творах представлені й zdegradovanі київські персонажі (збірки „Київські типи” (1895) і „Мініатюри” (1897)), і нещадно експлуатовані шахтарі Донбасу (нарис „Рейсопрокатний завод” і „Юзівський завод” (1896), повість „Молох” (1896)), і мешканці Полісся („Олеся” (1898)). У публікації наголошується на актуальності проблем, порушених О. Купріном ще в позаминулому столітті, для сучасної ситуації на Донеччині й Луганщині. Проблеми, порушені в повісті „Молох», також дивують своєю злободенністю. Рецепція природи Полісся і роздуми автора про його мешканців також мають сучасні проєкції.

У статті представлена сучасна інтерпретація повісті О. Купріна „Олеся”. Наголошується на символічності стосунків української дівчини й молодого письменника-росіянина, які закінчилися зрадою останнього.

Ключові слова: українська тема, Донбас, Полісся, зрада, сучасна рецепція.

Дмитренко В. И. Современные проекции украинской темы в творчестве А. Куприна

Статья актуализирует особенности рецепции Украины в творчестве А. Куприна. Длительное пребывание писателя в Украине способствовало его активному обращению к украинской теме. Украинская тематика охватывает значительную часть его творческого наследия и представлена достаточно разнопланово. Удивительным способом сложилось так, что тематика его произведений географически связана со всеми частями нашего государства: Донбасса, центральной части Украины и Полесья. В его произведениях представлены киевские персонажи, которые деградировали (сборники „Киевские типы” (1895) и „Миниатюры” (1897)), и нещадно эксплуатированные шахтеры Донбасса (очерки „Рейсопрокатный завод” и „Юзовский завод” (1896), повесть „Молох” (1896)), и жители Полесья („Олеся” (1898)). В публикации акцентируется на актуальности проблем, затронутых А. Куприным ещё в позапрошлом столетии, для современной ситуации на Донеччине и Луганщине.

Проблемы, актуализированные в повести „Молох”, также удивляют своей злободневностью. Рецепция природы Полесья и размышления автора о его жителях также имеют современные проекции.

В статье представлена современная интерпретация повести А. Куприна „Олеся”. Акцентируется на символичности отношений украинской девушки и молодого писателя-россиянина, которые закончились изменой последнего.

Ключевые слова: украинская тема, Донбасс, Полесье, предательство, современная рецепция.

Dmytrenko V. I. Modern Projections of the Ukrainian Theme in the Works by O. Kuprin

The article under consideration actualizes the peculiarities of the reception of Ukraine in the works by O. Kuprin. The writer's extended stay in Ukraine contributed to his active appeal to the Ukrainian theme. The last ones cover a significant part of his creative heritage and reveal it in different ways. Surprisingly, the subject of his works geographically affects all parts of our state: Donbas, central Ukraine, and Polissya.

The author's works present and degraded Kyiv characters (collections „Kyiv Types” (1895) and „Miniatures” (1897)), and ruthlessly exploited miners of Donbas (essays „Rolling Mill” and „Yuzovsky Plant” (1896), the novel „Molokh” (1896)), and the inhabitants of Polissya („Olesya” (1898)). The publication emphasizes the urgency of the problems raised by O. Kuprin in the last century for the current situation in Donetsk and Luhansk oblasts. The issues raised in the story „Molokh” are also surprising in their topicality. The reception of the nature of Polissya and the author's reflections on its inhabitants also have current projections.

The article presents a modern interpretation of O. Kuprin's novel „Olesya”. Emphasis is placed on the symbolism of the relationship between a Ukrainian girl and a young Russian writer, which ended with the latter's betrayal.

Key words: Ukrainian theme, Donbas, Polissya, betrayal, modern reception.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2021 р.

Стаття прийнята до друку 17.05.2021 р.

Рецензент – д. філ. н., проф. Кобзар О. І.